

ירושלים, בית הכנסת עדס שימור ציורי הקיר

ציור הקיר בבית הכנסת עדס הוא דוגמה ייחודית ויוצאת דופן לעבודת אמנות מונומנטלית המשלבת את המסורת היהודית עם ראשיתה של הצינות המתחדשת בארץ ישראל. הודות לייחודו של בית הכנסת ולערך האמנותי של עיטוריו הוא נכלל ברשימת האתרים לשימור של 'תכנית מורשת'. הפעולות לשימור גג המבנה ולשיקומו בוצעו במימון תכנית "ציוני דרך" של אגף מורשת במשרד ראש הממשלה ושל עיריית ירושלים. את שימור ציורי הקיר המקוריים ביצע צוות משמרים ממנהל שימור ברשות העתיקות, בראשותו של ג'ק נגר. בית הכנסת עדס של הקהילה החלבית בירושלים הוקם בשנת 1901 בשכונת נחלאות, בזכות תרומה של משפחת עדס מחלב. בבית הכנסת מופיעים שני תאריכים, הקשורים בראשיתו של המבנה: 1901 על דלת הכניסה ו-1905 בכתובת ההקדשה לבני משפחת עדס. ייתכן, שהפער בין התאריכים מעיד על הפער בין שנת ההתחלה של הקמת המבנה לשנת חנוכתו. לאורך החזית המזרחית הפנימית של המבנה בולט ארון הקודש. את הארון המפואר הזמינו חברי הקהילה מדמשק, והביאו אותו בחלקים לירושלים. ארון הקודש עשוי עץ אגוז ומשובץ בצדפת פנינה. בעיטוריו משולבים אלמנטים גאומטריים, תשליבים וערבסקות. מלאכת מחשבת זו אופיינית לאמנות הדמשקאית. עם הארון הובאה גם תיבה לבית הכנסת, גם היא עשויה עץ ומעוטרת. בשיפוצים שנעשו בבית הכנסת באמצע המאה הכ' הוחלפה תיבת העץ בבימה מודרנית. לקראת חגיגות המאה לבית הכנסת הוצבה במקומה בימת עץ חדשה שהכין האמן יגאל תם, ברוח עיטורי ארון הקודש. קירות בית הכנסת עוטרו ציורי קיר של האמן יעקב שטרק.

השבטים, פסוקים, עיטורים צמחיים ועוד. בקיר המזרחי, בין העיטורים נרשם תאריך סיום העבודה: "חודש חשון שנת תרע"ג".

האמן יעקב שטרק לא האריך ימים, בסתיו 1915 הוא נפטר והותיר אחריו רעהי ובת קטנה. ביצירתו האמנותית הניח שטרק אבני יסוד לעיטור העברי המודרני, המבוסס על מילון צורות יהודי-ציוני, כפי שבא לידי ביטוי בעבודתו המונומנטלית בבית הכנסת עדס.

ב־1948 ניזוק המבנה בקרבות מלחמת העצמאות. פגז שהתפוצץ סמוך לפינתו הדרומית מזרחית של בית הכנסת גרם לסדיקה בקירות, אשר ניכרה גם בציורי הקיר. בחלוף השנים כוסו העיטורים בשכבות צבע ולכלוך. עבודות חשמל והחלפת ארונות בבית הכנסת בשנת 2000, חשפו קטע ציור באזור הכניסה לבית

שטרק עלה לארץ ישראל מגליציה בשנת 1905. ב־1906 התחיל את לימודיו ב'בצלאל' והיה לאחד התלמידים הראשונים במוסד. לאחר שלוש שנים הצטרף אל סגל המורים. שטרק התמחה, בין יתר הדברים, בקליגרפיה ובגרפיקה. נסיבות הבחירה ביעקב שטרק לאמן שעיטר את קירות בית הכנסת עדס אינן ידועות. בזמן עבודתו בבית הכנסת גר שטרק בקרבת מקום, ברחוב שילה, בבית משפחת תם. בשנת 1912 סיים את יצירתו המונומנטלית, שכללה את כל קירות בית הכנסת. לבד מהעיטור שהיה מוכר לפני עבודות השימור, על ראשי הכתלים הצפוני, המזרחי והדרומי, חשפו עבודות השימור עיטורים שצייר שטרק גם בין החלונות ותחתיהם וכן את עיטורי הקיר המערבי. העיטור כולל את סמלי

אומנות השימור | צילום: ר' כסלו

הכנסת, מתחת לעזרת הנשים. גילוי זה הביא להבנה, כי ישנם, ככל הנראה, ציורים נוספים של שטרק על קירות בית הכנסת, אשר אבדו עם השנים בעקבות עבודות שיפוץ שונות בבניין. בשנת 2006 הוחלט לטפל בציורי הקיר של בית הכנסת, 94 שנים לאחר שצוירו. בעל מלאכה מצרפת שהוזמן לבצע את העבודה, הצמיד בד אל הקירות באמצעות דבק תעשייתי ומסמרים והעתיק עליו מחדש את ציוריו של שטרק. התערבות זו הסבה נזק לציור המקורי והיא נעצרה בצו הפסקת עבודה.

פעולות השימור כללו תחילה הסרה של הבד שהודבק אל הקירות הדרומי והמזרחי. מצבם של ציורי הקיר המקוריים תחתיו לא היה ידוע, והיה חשש כי הם ניזוקו באופן קשה. לשמחתנו, על אף הפגיעה, נותרו הציורים במצב שאפשר את שימורם באופן משיבי רצון. ערכנו מספר פעולות ניסיוניות כדי לבחון מהו הטיפול היעיל ביותר לשימור הציורים. בשלב הבא, הנחנו תחבשות (קומפרסים) כדי לספוג את החומרים הכימיים שחדרו לשכבות הצבע, בלי לפגוע בצבעים המקוריים שהיו מבוססים ככל הנראה על ביצים או על עצמות בעלי חיים. השלב הבא כלל תיקון נזקים בטיח ובצבע וריטוש של הציור. בקיר הצפוני שהשחיר עם השנים, ניכרו תיקוני צבע, והוא טופל בו בזמן.

בית הכנסת במהלך העבודות לשימור ושחזור ציורי הקיר

מראה כללי של בית הכנסת מעזרת הנשים לאחר עבודות השימור והשחזור

כדי לחשוף את עבודתו המונומנטלית של שטרק, התחלנו בגירוד עדין של שכבות צבע שכיסו את הקירות, בין החלונות ומתחתיהם. העבודה הייתה איטית ומפרכת, שכן את הציור המקורי כיסו כשלוש שכבות צבע, חלקן צבע שמן עבה וקשה במיוחד להסרה. הודות לפעולה עיקשת זו גילינו את העיטור המקורי של שטרק בין חלונות בית הכנסת.

בניסיון להתחקות אחר העיטור המקורי מתחת לחלונות גילינו, כי בזמן ההתקנה של מערכת חימום למבנה קולפו חלקי קירות ומהעיטור לא נותר זכר. ניתוח הממצאים שנחשפו על קירות המבנה אפשר לנו להעריך מה היו גוני העיטור ולהניח מה הייתה תבנית העיטור. פעולת השימור של הקירות שנפגעו במלחמת העצמאות כללה מילוי של חוסרים שנוצרו בעקבות הפגיעה והשלמת הציור. עם ההתקדמות בעבודות השימור התגלו שרידי עיטור גם על הקיר המערבי בעזרת הנשים, אולם קשה היה לשחזר את הציור לפרטיו. השוואה סגנונית ופרטנית בין שרידי העיטור שנחשפו לבין עבודות גרפיות אחרות של שטרק אפשרה לנו לתת פרשנות מחודשת לעיטורי עזרת הנשים.

נוסף לשימור ציורי הקיר, טופל גם גג המבנה. חלק מרעפי הגג ניזוקו עם השנים, ומי הגשמים חדרו דרכם אל המבנה. נזילות מים אלו פגעו בקונסטרוקציית העץ של הגג, בתקרה ובחלק מציורי הקיר. הטיפול בגג כלל בנייה של קונסטרוקציית

מראה כללי של קיר המזרח וארון הקודש לאחר עבודות השימור והשחזור

ראש עיריית ירושלים, מר ניר ברקת, בטקס הפתיחה של בית הכנסת לאחר ביצוע עבודות השימור, אפריל 2015

עץ חדשה. הקונסטרוקציה המקורית לא סולקה מהמבנה אלא נשארה כפי שהיא מתחת לזו החדשה. תקרת העץ המקורית נקשרה אל הקונסטרוקציה החדשה ורעפים פגומים הוחלפו.

ב־19 באפריל 2015 נחנך מחדש בית הכנסת. לאחר שנתיים של עבודות שימור במבנה מוצג שוב עיטור הפנים המונומנטלי, שצייר שטרק על קירות הפנים. המראה המקורי של בית הכנסת שוחזר כמעט במלואו, אולם להשלמת המלאכה נדרשת התערבות בחזיתות, בתשתיות המבנה, בפרטי הבניין (חלונות, דלת וכדומה) ובתאורה. אנו מקווים, כי יימצאו המשאבים לסיום עבודת השימור והשימור של בית הכנסת עדס.

זים | תכנית "ציוני דרך" של אגף מורשת במשרד ראש הממשלה, עיריית ירושלים
 תכנון | ג'ק נגר, אדר' רם שואף
 תיעוד אדריכלי | אדר' רם שואף, אדר' יונתן צחור, ריצ'ל סינגר
 תיעוד היסטורי | ד"ר נירית של-כליפא, עדנה עסיס - יד יצחק בן-צבי
 משמרים | ולדימיר ביטמן, אלכסי רונקין, אולגה פינקלשטיין, שולי לוינבוים
